

تحلیل و ارزیابی مفهوم، قلمرو و ارکان
مسئولیت کیفری
در فقه و حقوق جزا

مؤلفان:

مرتضی مصطفائی

دانشجوی دکترای حقوق خصوصی و مدرس دانشگاه

علی اشرفی

رئیس دادگاه نظامی استان تهران

۱۳۹۴

سرشناسه	: مصطفائی، مرتضی، ۱۳۶۵ -
عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	: تحلیل و ارزیابی مفهوم، قلمرو و ارکان مسئولیت کیفری در فقه و حقوق جزا/ مؤلفان مرتضی مصطفائی، علی اشرفی.
مشخصات نشر: تهران	: تهران: روناس، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۴۴ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۷۵۸۷-۰۸-۲
رשיعت فهرست نویسی: فیپا	
داشت	: کتابنامه: ص. ۳۴۰ - ۳۴۴؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع	: مسئولیت جزائی-- ایران
موضوع	: مسئولیت جزایی (فقه)
شناسه انبوه	: اشرفی، علی، ۱۳۴۴ -
رده بندی	: ۱۳۹۴ ت ۳/م ۳۸۷/۸ KMH
رده بندی دیویتی	: ۳۶۵/۰۴۵۰
شماره کتابشناسی	: ۴۱۰۰۲۴۲

عنوان کتاب: تحلیل و ارزیابی مفهوم، قلمرو و ارکان مسئولیت

کیفری در فقه و حقوق جزا

مؤلفان

مرتضی مصطفائی

دانشجوی دکترای حقوق خصوصی، مدرس دانشگاه

علی اشرفی

رییس دادگاه نظامی استان تهران

ناشر: روناس

گرافیک: (روناس)

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۷۵۸۷-۰۸-۲

چاپ و صحافی: شرکت نگار گستر

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

چاپ اول: ۱۳۹۴

قیمت: ۲۴۰۰۰۰ ریال

پیشگفتار ۱۹

مقدمه ۲۳

فصل اول: مفاهیم مسئولیت ۳۱

مفاهیم مسئولیت ۳۱

الف) مفهوم لغوی مسئولیت ۳۱

ب) مفهوم کلی مسئولیت ۳۳

ج) مسئولیت در قرآن کریم ۳۴

اثر وضعی اعمال و رفتار آدمی ۳۴

- پرسش از ماهیت پدیده‌ها ۳۴

- مورد بازخواست قرار گرفتن ۳۵

- شخصی بودن مسئولیت ۳۵

- مسئولیت در مقابل نعمت‌هایی که خداوند عطا کرده ۳۵

- هر کس به اندازه قدرت و توانایی خویش مسئول است ۳۶

د) مسئولیت اخلاقی ۳۷

ه) مسئولیت اجتماعی ۳۷

جنبه‌های فردی و اجتماعی مسئولیت در فقه ۳۸

۳۸	الف) جنبه‌های فردی مسئولیت
۴۰	ب) جنبه‌های اجتماعی مسئولیت در فقه
۴۳	فصل دوم: مفاهیم مسئولیت کیفری
۴۵	مفاهیم مسئولیت کیفری
۴۷	مسئولیت واقعی و انتزاعی
۴۹	مسئولیت با تکلیف
۵۰	تفاوت میان مسئولیت و مجرمیت
۵۱	فصل سوم: سازه تاریخی مسئولیت
۵۳	سابقه تاریخی مسئولیت
۵۶	الف) مسئولیت در قدیم الایام
۵۷	بند اول - محضات مسئولیت در قدیم الایام
۵۷	۱- ویژگی جمعی بودن مسئولیت
۵۹	۲- تسری مسئولیت به اجساد حیوانات
۵۹	- چگونگی مسئولیت مردگان در قدیم الایام
۶۲	- چگونگی مسئولیت کیفری حیوانات
۶۴	۳- موضوعی بودن مسئولیت
۶۴	- در ایران باستان
۶۵	- در روم باستان
۶۶	- در یونان باستان
۶۷	ب) مسئولیت کیفری در دوران معاصر
۷۱	فصل چهارم: مسئولیت کیفری در اسلام
۷۳	مسئولیت کیفری در اسلام
۷۳	الف) تعریف و خصوصیات مسئولیت کیفری در اسلام
۷۷	ب) اصول حاکم بر مسئولیت کیفری در اسلام
۷۷	بند اول - شخصی بودن مسئولیت کیفری
۷۹	بند دوم - برقراری شرایط عمومی مسئولیت

۸۱	بند سوم - اصل تساوی در مجازات‌ها
۸۲	بند چهارم - اصل قانونی بودن مجازات‌ها
۸۳	فصل پنجم: مسئولیت کیفری در مقررات جزایی ایران
۸۵	مسئولیت کیفری در مقررات جزایی ایران
۸۵	الف) در قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۰۴
۸۶	ب) در قانون اقدامات تأمینی مصوب ۱۳۳۹
۸۷	ج) در قانون مجازات عموماً اصلاحی ۱۳۵۲
۸۸	د) در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰
۹۱	فصل ششم: حدود و قلمرو مسئولیت کیفری
۹۳	حدود و قلمرو مسئولیت کیفری
۹۳	بخش اول - اهلیت و انواع آن در عقوبت جزا
۹۳	الف) اهلیت جنایی
۹۵	ب) اهلیت مادی یا واقعی
۹۶	ج) اهلیت جزایی
۹۷	مقایسه اهلیت جزایی با اهلیت جنایی
۹۸	اهلیت جزایی و مسئولیت کیفری
۹۹	بخش دوم - تقصیر و مسئولیت کیفری
۱۰۱	قلمرو تقصیر در حقوق جزاء
۱۰۱	الف) تقصیر در قلمرو وسیع
۱۰۱	بند اول - ادراک و اختیار، توأماً شرط اعتبار اراده
۱۰۴	بند دوم - اختیار، شرط منحصر اعتبار اراده
۱۰۵	ب) تقصیر در قلمرو محدود
۱۰۷	ج) نقد و بررسی، ارزیابی نظریات
۱۰۸	بخش سوم - اسناد و مسئولیت کیفری
۱۰۸	انواع اسناد در حقوق جزا
۱۰۸	الف) اسناد یا انتساب مادی
۱۱۰	ب) اسناد یا انتساب معنوی

۱۱۱	اسناد مادی و مسئولیت کیفری
۱۱۲	اسناد معنوی و مسئولیت کیفری
۱۱۳	فصل هفتم: ارکان اهلیت جزائی
۱۱۵	ارکان اهلیت جزائی
۱۱۶	رکن اول - ادراک
۱۱۸	الف) مفهوم ادراک و تمیز
۱۲۰	ب) نقش ادراک در مسؤولیت کیفری
۱۲۱	ج) عقل - مفهوم ادراک
۱۲۴	د) نقل و مقررات جزایی ایران
۱۲۵	هـ) عقید و قوؤ جزایی اسلام
۱۲۷	رکن دوم - اختیار
۱۲۷	مفاهیم و کاربردهای اختیار
۱۲۸	الف) اختیار در لغت
۱۲۹	ب) اختیار در مفهوم فلسفی
۱۲۹	بند اول - عنصر قدرت
۱۳۰	بند دوم - عنصر اراده
۱۳۱	ج) اختیار در مفهوم حقوقی
۱۳۱	بند اول - مفهوم و نقش اراده
۱۳۲	۱- نقش اراده در رکن مادی جرم
۱۳۳	۲- نقش اراده در رکن روانی جرم
۱۳۴	بند دوم - مفاهیم گوناگون اختیار در حقوق
۱۳۴	۱- اختیار در معاملات
۱۳۵	۲- اختیار در تکالیف و جزائیات
۱۳۶	رکن سوم - علم به قانون
۱۳۶	الف) مفهوم «قانون»
۱۳۶	بند اول - نص جزایی
۱۳۷	بند دوم - عدم مشروعیت جزایی
۱۳۷	ب) نقش علم به قانون

بند اول - علم به قانون، عنصر سازنده سوء نیت جزایی	۱۳۸
بند دوم - علم به قانون جزا، شرط شمول قانون	۱۳۹
بند سوم - علم به قانون، شرط ثبوت مسئولیت کیفری	۱۴۰
بند چهارم - علم به قانون، شرط تحمل مجازات	۱۴۰
فصل هشتم: عوامل رافع مسئولیت کیفری	۱۴۳
عوامل رافع مسئولیت کیفری	۱۴۵
علل عدم مسئولیت کیفری	۱۴۷
الف - علل تمییز کننده جرم یا علل مشروعیت	۱۴۷
ب - عوامل رافع مسئولیت کیفری	۱۴۷
ج - علل معافیت مجازات با معاذیر قانونی	۱۴۸
طبقه بندی عوامل رافع مسئولیت جزایی و وجوه افتراق آن با سایر علل	۱۴۸
الف - طبقه بندی عوامل رافع مسئولیت کیفری	۱۴۸
بند اول - عوامل تام رافع مسئولیت جزایی	۱۴۸
بند دوم - عوامل نسبی رافع مسئولیت جزایی	۱۴۹
ب - وجوه افتراق با سایر علل عدم مسئولیت	۱۴۹
بند اول - فرق عوامل رافع مسئولیت جزایی از علل مشروعیت	۱۴۹
۱ - از نظر ماهوی	۱۴۹
۲ - از نظر قلمرو	۱۴۹
۳ - از نظر هدف	۱۴۹
بند دوم - تفاوت میان علل عدم انتساب با معاذیر معاف کننده و تخفیف دهنده مجازات	۱۵۰
بند سوم - فرق بین عوامل عینی رافع مسئولیت کیفری و معافیت از مجازات	۱۵۲
تأثیر عوامل عینی رافع مسئولیت نسبت به سایر شرکت کنندگان	۱۵۳
عوامل عینی رافع مسئولیت کیفری و مسئله مسئولیت مدنی	۱۵۳
خصوصیات ضمنی قانون و عوامل عینی رافع مسئولیت کیفری	۱۵۵
مقررات قانون ایران و خصوصیات ضمنی عوامل رافع مسئولیت کیفری	۱۵۶
مجرم در برخورد با علل رافع مسئولیت	۱۵۷

فصل نهم: صغر (کودکی) در مسئولیت کیفری.....	۱۵۹
کودکی و مسئولیت کیفری.....	۱۶۱
تاریخچه مسئولیت کیفری اطفال.....	۱۶۱
طفل کیست؟.....	۱۶۳
مفهوم بلوغ.....	۱۶۷
الف) مفهوم علمی بلوغ.....	۱۶۸
ب) معیار بلوغ در فقه.....	۱۶۹
بند اول - معیار بلوغ در کتاب.....	۱۷۰
بند دوم - معیار بلوغ در سنت.....	۱۷۱
بند سوم - سخنان فقها در مورد علایم و سن بلوغ.....	۱۷۱
اهمیت جوانی اطفال.....	۱۷۴
مسئولیت جزائی اطفال.....	۱۷۵
مسئولیت جزائی اطفال در سراسر تاریخ مختلف طفولیت و امتیازات هر دوره.....	۱۷۶
الف) مسئولیت جزائی اطفال در مرحله یز.....	۱۷۶
ب) مسئولیت جزائی اطفال در مرحله.....	۱۷۷
ج) مسئولیت جزائی اطفال در مرحله بلوغ.....	۱۸۱
مسئولیت جزائی اطفال در قوانین ایران.....	۱۸۲
الف) قانون مجازات عمومی ایران مصوب ۱۳۰۴.....	۱۸۲
ب) قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ و قانون اصلاح دادگاههای اطفال بزهکار مصوب سال ۱۳۳۸.....	۱۸۳
ج) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱.....	۱۸۵
مسئولیت جزائی اطفال در اسلام.....	۱۸۷
الف) بلوغ.....	۱۸۷
ب) ادراک یا تمیز.....	۱۸۹
بند اول - حقوقی.....	۱۹۰
بند دوم - جزائیات.....	۱۹۰
سن تمیز در حقوق جزای اسلام.....	۱۹۱
الف) سن عدم مسئولیت جزائی.....	۱۹۲
ب) سن مسئولیت جزائی نسبی.....	۱۹۳

فصل دهم: جنون	۱۹۷
سابقه تاریخی عدم مسئولیت جزایی مجانین	۱۹۹
جنون از مسایل موضوعی است	۲۰۱
تعریف جنون	۲۰۲
انواع جنون	۲۰۴
اول - اختلالات سیستم عصبی	۲۰۵
دوم - جنون اخلاقی	۲۰۷
سوم - درانگی ناشی از مصرف بی رویه مشروبات الکلی و مواد مخدر (مستی)	۲۰۸
ارزیابی یا نحوه اعزاز جنون	۲۱۴
الف) کارشناس روانی	۲۱۵
ب) همکاری کارشناس خاص	۲۱۵
جنون در قوانین سابق جزای ایران	۲۱۷
جنون در قانون مجازات اسلامی	۲۱۸
ضوابط قانونی حاکم بر مفاهیم جنون	۲۱۹
آثار جنون	۲۲۱
لزوم احراز جنون در حال ارتکاب جرم	۲۲۵
الف) تقارن جنون با جرم	۲۲۵
ب - تلازم جنون با جرم	۲۲۷
ج - جنون کامل	۲۲۸
معادله نمایش شرایط تحقق جنون رافع مسئولیت جزایی	۲۲۸
تأدیب مجنون	۲۲۹
تشریفات اداری نگهداری مجنون	۲۲۹
مسئولیت مدنی مجنون	۲۳۰
فصل یازدهم: جبر یا اجبار	۲۳۳
بخش اول - مفاهیم اجبار	۲۳۵
الف) تعریف اجبار	۲۳۵
ب) اجبار و اختیار	۲۳۶
ج) اجبار و اکراه	۲۳۹

۲۴۳	 (د) خلاصه تفاوت‌های اجبار با اکراه و جنون و اضطرار
۲۴۳	 بند اول - تفاوت اجبار و اکراه
۲۴۳	 بند دوم - تفاوت اجبار و جنون
۲۴۳	 بند سوم - تفاوت اجبار و اضطرار
۲۴۴	 بخش دوم - انواع مختلف اجبار
۲۴۴	 الف) اجبار مادی
۲۴۴	 بند اول - علل اجبار مادی
۲۴۵	 بند دوم - شرایط اجبار مادی
۲۵۰	 اجباری - برپا شدنش درونی (یا داخلی)
۲۵۱	 ب) اجبار معنوی
۲۵۱	 بندها - اجبار معنوی خارجی (اکراه)
۲۵۲	 شرایط اجبار معنوی خارجی
۲۵۴	 بند دوم - اجبار معنوی داخلی
۲۵۵	 نقش انگیزه شرافتمندانه در مسئولیت کیفری
۲۵۵	 نقش تحریک در مسئولیت کیفری
۲۵۶	 تحقق اجبار در جرائم قابل تعزیر
۲۵۷	 بخش سوم - بررسی اجبار در قوانین جرایمی ایران
۲۵۷	 الف) قانون مجازات عمومی
۲۵۷	 ب) اجبار در قانون مجازات اسلامی
۲۵۹	 ضوابط قانونی حاکم بر اجبار
۲۵۹	 الف) اکراه در قتل
۲۶۰	 ب) جرم باید از مجازات‌های تعزیری باشد
۲۶۰	 ج) اجبار در غیر مورد تعزیرات
۲۶۰	 شرایط اجبار رافع مسئولیت جزایی
۲۶۱	 مسئولیت مدنی در زمینه اجبار

فصل دوازدهم: جهل و اشتباه ۲۶۳

تأثیر اشتباه در مسئولیت جزایی ۲۶۵

بخش اول - مفاهیم جهل ۲۶۶

۲۶۶	تعریف اشتباه
۲۶۷	مقایسه مفهوم جهل و اشتباه و موارد مشابه آن
۲۶۷	الف) جهل
۲۶۸	ب) اشتباه
۲۶۹	ج) غلط
۲۷۰	د) خطا
۲۷۰	هـ) سهو
۲۷۱	و) غفلت
۲۷۱	ز) نسیان
۲۷۳	تفاوت میان جهل و نسیان
۲۷۴	جایگاه اشتباه در حقوق
۲۷۵	الف - اشتباه در قانون
۲۷۵	بند اول - جهل به قانون
۲۷۶	بند دوم - تفسیر نادرست
۲۷۶	بند سوم - اشتباه غیر قابل اجتناب در قانون
۲۷۷	ب - اشتباه در عمل
۲۷۷	بند اول - جرایم عمدی
۲۷۸	بند دوم - جرایم غیر عمدی
۲۷۹	بخش دوم - انواع جهل در اعمال حقوق عرفی
۲۷۹	الف - جهل مرکب
۲۷۹	بند اول - اشتباه ناشی از تدلیس غیر (عامل بیرونی)
۲۸۰	بند دوم - اشتباه ناشی از توهم و گمان خود شخص (عامل درونی)
۲۸۰	بند سوم - جهل به قانون و موضوع
۲۸۱	ب - جهل بسیط (شبهه)
۲۸۱	بند اول - شبهه موضوعی
۲۸۲	* اشتباه در جرایم عمدی
۲۸۶	* اشتباه در جرایم غیر عمدی
۲۸۶	بند دوم - شبهه حکمی
۲۸۹	بخش سوم - انواع جهل و جایگاه آن در فقه شیعه

- الف) جهل و شبهه حکمی ۲۹۰
- ب) جهل و شبهه موضوعیه ۲۹۰
- ج) جهل تقصیری ۲۹۲
- د) جهل قصوری ۲۹۳
- بخش چهارم - جایگاه جهل در حقوق اسلامی ۲۹۴
- الف) جایگاه جهل در جرائم مستوجب حد ۲۹۴
- ب) جایگاه جهل و شبهه در جرائم مستوجب قصاص و دیات ۲۹۷
- ۱- قصاص ۲۹۷
- ۲- دیات ۳۰۱
- ج) جایگاه جهل و شبهه در جرائم مستلزم تعزیرات ۳۰۲
- بخش پنجم - قلمرو و تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری در حقوق جزای عرفی ۳۰۴
- الف) تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری ۳۰۴
- ب) تأثیر جهل موضوعی بر مسئولیت کیفری ۳۰۵
- بخش ششم - قلمرو تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری در حقوق اسلامی ۳۰۶
- الف) ادله و مستندات تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری ۳۰۶
- بند اول - ادله برائت ۳۰۶
- بند دوم - قاعده درأ ۳۰۸
- بند سوم - روایات وارده در مورد معذور بودن جاهل ۳۰۹
- ب - ادله و مستندات عدم تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری ۳۱۳
- بند اول - قاعده اشتراک احکام میان عالم و جاهل ۳۱۴
- بند دوم - قاعده وجوب تعلم احکام ۳۱۵
- بند سوم - فرض عالم بودن افراد به احکام اسلامی ۳۱۶
- * روایات وارده ۳۱۶
- * بررسی کلمات علمای اسلامی ۳۱۷
- ج - جمع عرفی میان ادله بهتر از رد کردن آنها است ۳۱۸
- بخش هفتم - قلمرو تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری در قوانین و مقررات جزایی ایران ۳۲۱
- الف) تأثیر جهل بر مسئولیت کیفری در جرائم مستوجب حد ۳۲۲
- ۱- جرم زنا ۳۲۳
- ۲- حد مسکر ۳۲۴

۳- جرم سرقت	۳۲۵
ب) تأثیر جهل بر مسؤولیت کیفری در جرائم مستوجب قصاص	۳۲۶
بند اول - اشتباه در هدف (اشتباه در شخص طرف)	۳۲۸
بند دوم - اشتباه در هویت مجنی علیه (اشتباه در شخصیت)	۳۳۱
ج) تأثیر جهل بر مسؤولیت کیفری در جرائم مستوجب دیه	۳۳۲
د) تأثیر جهل بر مسؤولیت کیفری در جرائم مستوجب تعزیر	۳۳۴
بند اول - جهل حکمی	۳۳۴
بند دوم - جهل موضوعی	۳۳۵
خلاصه بحث:	۳۳۹
فهرست منابع و مآخذ	۳۴۰

مسئولیت کیفری از شرایط و اوصاف بحث می‌کند که امکان منطقی تحمیل مجازات را بر مرتکب جرم فراهم می‌آورد گرچه بی‌تردید بهر فرض وقوع جرم سخن از تحمیل مجازات صحیح و منطقی است اما دیری است که صاحب نظران مجازات برای این باورند که مسئولیت کیفری در برابر جرم در گروی وصف خاص و مرسوم است و ویژه‌ای است نزد مرتکب که در غیاب آن تحمیل کیفر بر او منطقاً و عقلاً ناممکن می‌نماید نهایت به همین وصف خاص که از آن به (اهلیت جزایی) تعبیر می‌کند در مقام جوهر و بن مایه سبب کیفری است سبب شده تا نهاد مسئولیت کیفری موجودیتی متمایز از دو نهاد در جرم مجازات یافته و مبحثی جداگانه و دامنه دار را در بخش حقوق جزای عمومی به خود اختصاص دهد. «جرم و مجازات» دو نهاد مهم جزایی‌اند که به دو شکل متفاوت با مرتکب جرم ارتباط پیدا می‌کنند یکی از مرتکب «صادر» و دیگری به مرتکب «تحمیل» می‌گردد حقوق جزا به تعیین و تحویل شرایط و اوصاف در مرتکب می‌پردازد که در پرتو آنها از یک سو «صدور جرم» از مرتکب و از سوی دیگر «تحمیل مجازات» بر وی امکان پذیر می‌شود گو اینکه شرایط لازم برای «صدور جرم» با شرایط ضروری برای «تحمیل مجازات» بر هم انطباق کامل ندارد.

حقیقت این است که حقوق جزا تنها پس از آشنایی با مسئولیت کیفری مبتنی بر تقصیر بود که مورد توجه قرار گرفت تا نگاهی عمیق بر آن و عواملی که رافع مسئولیت است را موضوع تحقیق قرار دهیم

کتابی که پیش روی خواننده گرامی قرار دارد مسئولیت کیفری و عواملی که در رفع مسئولیت کیفری موثر واقع می شود را مورد بررسی قرار می دهد تا مجموعه ای کامل از این مقوله مهم را مفصلاً ارائه داده باشیم به امید آنکه این اثر ناچیز مورد استفاده دانشجویان و دانش پژوهان و مشاوران حقوق و قضات و وکلا و محققان ارجمند و علاقه مند به علم حقوق قرار گیرد و در مجموع برای همه ما فتح بابی به سوی نور و خیر و موجب برانگیختن اندیشه و طرح مسائل حقوقی دقیق تری در این زمینه و سایر مباحث مربوط باشد.

www.ketab.ir

مسئولیت در معنی عام آن از نظر قانون شامل مسئولیت مدنی و کیفری است و مسئولیت کیفری ناشی از جرم یکی از بنیادهای حقوقی است که بدون اثبات آن، احقاق حق مفهوم عینی خود را از دست داده و صرفاً جنبه دمنه خواهد داشت زیرا در جریان رسیدگی به هر پدیده جزایی یگانه عاملی که حق را از قوه به فعل درآورده به آن عینیت می بخشد و به طور ملموس در اختیار صاحب حق قرار می دهد، اثبات مسئولیت کیفری است.

به همین مناسبت نخستین پرسشی که در ابتدای این بحث مطرح خواهد شد این است که بینیم تدبیر قانون گذار کیفری در مسئول شناختن افرادی که قرار جزایی را نقض می کنند چیست؟

بطور کلی، الزام شخص به پاسخگویی در قبال تعرض نسبت به جسم رجاز و مال و یا حیثیت دیگران، خواه به جهت حمایت از حقوق و آزادی های فردی انجام گیرد و خواه به انگیزه دفاع از جامعه به منظور برقراری تناسب منطقی بین مجازات و جرم و یا به عنوان اجرای عدالت و احقاق حق در بین مردم صورت پذیرد، تحت عنوان مسئولیت کیفری مطرح می شود که از نظر حقوق جزاء تشخیص آن دارای اهمیت زیادی است، زیرا تحمیل کیفر و تعیین میزان مجازات مرتکب جرم به عنوان نتایج و عواقب نامطلوب کاری که انجام داده مستلزم آن است که مستحق کیفر، از نظر جسمی و روانی و رشد اهلیت و سایر خصوصیات

لازم در وضعی باشد که توانایی درک صحیح اعمال و رفتار خود را داشته باشد تا بتوان جرم را به او نسبت داد یا به عبارت دیگر، مرتکب قابلیت انتخاب نتیجه مجرمانه را دارا باشد تا از نظر کیفری مسئول شناخته شود.

اثبات این مسئله که یکی از مسائل موضوعی حقوق جزا و علی القاعده به عهده مقامات قضایی صلاحیت دار می باشد، باید در رسیدگی های قضایی اعم از مراحل تحقیق و دادرسی در مورد اتهام کیفیات مربوط به شخصیت مرتکب جرم برای احراز و اثبات مسئولیت یا عدم مسئولیت کیفری مرتکب و صدور حکم مقتضی دقیقاً مورد توجه و بررسی قرار گیرد به علاوه در پاره ای از مواضع قانون گذار به علت وجود شرایط و کیفیات خارجی مربوط به وقوع جرم عمل مجرم را مرتکبانه تحت عنوان عوامل توجیه کننده و رفع کننده باعث زوال مسئولیت کیفری می شناسد. این مسائل فوق اهمیت بحث و شناخت مسئولیت کیفری را به خوبی روشن می کند. در شمار می هد تعیین حد و مرز و بیان ماهیت جامع مسئولیت کیفری بوسیله قانون گذار تا چه حد می تواند احقاق حق و اجرای عدالت و حفظ نظم و امنیت در جامعه مؤثر باشد.

مع هذا این امر آن طور که باید شاید مورد توجه قانون گذار قرار نگرفته و در هیچ یک از قوانین جزایی و مدنی که در زمان ماهیت حقوقی و تعریف مسئولیت کیفری و عوامل رافع مسئولیت کیفری به طور مشخص بیان نشده است چنان که در مطالعه مقررات جزایی و موضوعه عوامل رفع کننده ملاحظه می شود قانون گذار گاهی به ذکر کلمه مسولیت اکتفاء کرده و به عنوان کلی (مسئولیت جزایی) را برای موارد مربوط به این پدیده انتخاب کرده است، بدون اینکه تعریفی از مسئولیت کیفری و عوامل رفع کننده ارائه کرده باشد.

در این چشم انداز، تلاش برای تبیین علمی و گزینش تعریف «مسئولیت کیفری و عوامل رافع مسئولیت کیفری» با مطالعه و دقت در معانی واژه مسئولیت و مفاهیم کلی اخلاقی قانونی و موارد استعمال لفظ مسئولیت و عوامل رفع از مسئولیت و مشتقات آن را از فقه و

۱ در این باره به سرفصل مواد ۳۳ الی ۴۵ قانون مجازات عمومی اصلاحی سال ۱۳۵۲ و همچنین سرفصل مواد ۲۹ الی ۳۹ قانون راجعه مجازات اسلامی مصوب ۲۱ تیرماه ۱۳۶۱ کمیسیون امر قضایی مجلس شورای اسلامی مراجعه فرمائید.

در آیات قرآن کریم و روایات و حقوق جزا دنبال خواهیم کرد.

مقررات جزایی پاره‌ای کشورهای بی آنکه ذکر از شرایط عمومی تحقق مسئولیت کیفری به میان آورند صرفاً به بیان علل یا حالاتی پرداخته‌اند که بر دفعیت مرتکب جرم و یا رابطه ذهنی او با جرم تاثیر گذاشته از این رهگذر اهلیت جزایی متهم را از بین برده یا وصف مجرمانه را از اراده او باز می‌ستاند و به این وسیله مواخذه متهم را نسبت به جرم انجام یافته ناممکن می‌سازد این علل و حالات را گاه عوامل رافع و یا احیاناً موانع مسئولیت کیفری می‌خوانند از جمله صغر، جنون، مستی، اجبار و اکراه و اضطرار، و اشتباه که این عوامل یا موانع به شمار می‌روند در ضمن نوادی از قانون جزای این کشورها جداگانه ذکر و شرایط آنها و آثار ویژه هر یک بر مسئولیت کیفری متهم به تفصیل یا به اجمال بیان شده است.

www.ketab.ir